

Pamäť národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník IX 2 • 2013 cena 2,99 €

JUŽNÉ SLOVENSKO PO OKUPÁCII

PRESÍDL'OVANIE ORAVČANOV NA ŽIDOVSKÉ MAJETKY

PRENASLEDOVANIE BOHOSLOVCOV V BRATISLAVE

ŠTÚDIE

3 Ján Mitáč

**Administratívno-mocenské opatrenia
československej štátnej moci na južnom
Slovensku po roku 1945 (príklad
novozámockého okresu)**

22 Martina Fiamová

**Presídľovanie vysťahovalcov z územia
Oravskej priehrady na židovské poľno-
hospodárske majetky v okresoch Nitra
a Hlohovec**

32 Jozef Haľko

**Situácia na bohosloveckej fakulte v Bratislave
v rokoch 1953 – 1954**

MATERIÁLY

40 Marián Gula

**Niektoré pramene k perzekúciám biskupa
Rudolfa Baláža Štátnou bezpečnosťou**

DOKUMENTY

53 Anton Hruboň

**Situácia vo vybraných slovenských okresoch
na prelome rokov 1944/1945 v hláseniach
poverencov Úradu propagandy**

65 Jozef M. Rydlo

**Spomienky P. Teodorika Jozefa Zúbka OFM
na jeho roky štúdia vo Švajčiarsku**

SVEDECTVO

72 Rozália Encingerová

**Akcia B v Dúbravke. Spomienky dcéry násilne
vystahovanej rodiny**

77 Martin Lacko, Rudolf Sládkovič

**Tri dni dlhšie ako štyri roky. Geza Pasztor
a jeho pobyt v gulagoch 1945 – 1949**

ROZHOVOR S PAMÄTNÍKOM

101 Martin Lacko

**„Naším ideálom bol Hlinka.“ Spomienky
Viliama Točíka na roky 1918 – 1948**

126 RECENZIE

129 ÚPN INTERNE

OPRAVY A SPRESNENIA V predchádzajúcom čísle časopisu *Pamäť národa* 1/2013 na s. 86 nastala v nadpise a titulku fotografie chyba v mene obete totalitného režimu. Osobou, ktorá bola pred 60 rokmi po zmanipulovanom politickom procese popravená bol Pavol Valent. Chyba sa stala na strane redakcie. Autorka textu, dcéra Pavla Valenta Margita Zimanovej, sa touto cestou za omyl ospravedlňuje. Podobne na s. 140 má byť na titulku fotografie správne uvedené „Prof. Vilém Prečan“. Redakcia sa za uvedené pochybenia ospravedlňuje.

Pamäť národa

2 • 2013
ročník IX
vychádza 4 × ročne

VYDÁVA

Ústav pamäti národa
Námestie slobody 6
817 83 Bratislava 15
Slovensko
IČO 37 977 997
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

REDAKCIA

Šéfredaktor

PhDr. Peter Sokolovič, PhD.

Redaktori

Mgr. Branislav Kinčok
Mgr. Ján Mitáč
Mgr. Jerguš Sivoš, PhD.

REDAKČNÁ RADA

Predseda

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Členovia

PhDr. Igor Baka, PhD.
doc. ThDr. Jozef Haľko, PhD.
prof. Dr. Phil. Emília Hrabovec
Beáta Katrebová Blehová, PhD.
prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
Mgr. Norbert Kmeť, CSc.
PaedDr. ThDr. Ondrej Krajňák, PhD.
PhDr. Mgr. Peter Mulík, PhD.
PhDr. Michal Pehr, PhD.
doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.
Ivan A. Petranský, PhD.
Mgr. Ondrej Podolec, PhD.
PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD.
prof. PhDr. ThDr. Peter Zúbko, PhD.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA

Zuzana Rakšányová

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA

Ing. arch. Mgr. Ján Pálffy, PhD.

TLAČ

Róbert Jurových – Nikara
Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE

Vojnou zničené Nové Zámky
Zdroj: Archív F. Daniela

Objednávky časopisu zasielajte
na adresu vydavateľa.
Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2013
Všetky práva vyhradené
Evidenčné číslo EV 3973/10
ISSN 1336-6297

Zadané do tlače
8. 8. 2013

SITUÁCIA VO VYBRANÝCH SLOVENSKÝCH OKRESOCH NA PRELOME ROKOV 1944/1945 V HLÁSENIACH POVERENCOV ÚRADU PROPAGANDY

ANTON HRUBOŇ

Slovenské národné povstanie znamenalo pre ľudácky režim úder, z ktorého sa už nikdy úplne nespamätal. Obdobie rámcované novembrom 1944 až začiatkom apríla 1945 možno bez váhania považovať za jeho pozvoľné dožívania. Ani zjavne blížiaci sa koniec vojny spojený s nevyhnutnou porážkou nacistického Nemecka (a analogicky aj pádom Slovenskej republiky) neodradil predstaviteľov slovenskej vlády a režimových štruktúr od pokusov o konsolidáciu pomerov na domácej pôde.

Oslavy potlačenia Povstania v Banskej Bystrici 30. októbra 1944, druhý zľava šéf Úradu propagandy Tido J. Gašpar (Zdroj: AMSNP)

Ako je známe z doposiaľ publikovaných prác, kriesenie stranického, administratívneho a bezpečnostného aparátu prvej Slovenskej republiky neprebiehalo jednoducho.¹ Niektorí funkcionári Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS),

Hlinkovej gardy (HG), Hlinkovej mládeže (HM) a ďalších organizácií však ani v čase totálnej agónie ľudáckeho režimu nestratili svoj niekdajší zápal a činnosť vykonávali plnohodnotne, nevykazujúc akékoľvek známky alibistického prístupu. Takéto konštatovanie

platí aj o autoroch publikovaných hlásení – poverencoch Úradu propagandy (ÚP),² ktorí v spomínanom období sledovali vývoj v jednotlivých slovenských okresoch a svoje zistenia podávali nadriadeným miestam. Predmetné situačné správy pochádzajú z fondu 604 (Hlavné veliteľstvo Hlinkovej gardy) uloženého v Slovenskom národnom archíve. Pravdepodobne v nepravidelnej periodicite boli doručované náčelníkovi HG Otomarovi Kubalovi, vykonávajúcemu od októbra 1944 súčasne aj funkciu šéfa rezortu bezpečnosti, ktorému ÚP podliehal. Správy v spomínaných spisoch sa uchovali len v čiastkovej podobe, existuje však odôvodnený predpoklad, že výskum fondov ministerstva vnútra časom prinesie omnoho viac obdobných materiálov – azda i z celého obdobia záverečnej etapy existencie prvej Slovenskej republiky.

Predkladané hlásenia³ reflektujú vývoj v niektorých okresoch štátu z druhej polovice decembra 1944 a januára 1945. Poverenci ÚP zacieľovali svoju pozornosť primárne na monitoring javov spadajúcich do záberu

1 Tieto snahy doposiaľ najkomplexnejšie spracoval historik Ján Korček v práci: KORČEK, J.: Slovenská republika 1943 – 1945. Bratislava 1999.

2 Mená osôb, ktoré pôsobili ako poverenci, sa nepodarilo identifikovať.

3 V materiálovej štúdii sa objavujú všetky objavené správy.

úradu, akými boli všeobecná nálada civilného obyvateľstva, jeho reakcie na aktuálne dianie, entuziazmus pre „národnú vec“ a propagandistické podchytenie širokých vrstiev spoločnosti. V rámci sondovania týchto záležitostí však v hláseniach neponechávali bez povšimnutia ani širší kontext vývoja v sídlach okresov, resp. blízkom okolí.

Pri prepise dokumentov editor nezasahoval do ich štylistiky a pravopisu. Hlásenia vo fonde 604 nie sú presne datované; dátum sa uvádzal vždy len na sprievodnom liste prednostu III. oddelenia Úradu propagandy, ktorý správy O. Kubalovi zasielal. Situácia opisovaná v materiáloch sa teda vzťahuje na obdobie niekoľko dní spätne

k uvádzanému dátumu. Prirodzene, ide o subjektívne pramene, nesúce známky režimistickej optiky, no i tak svojim obsahom určite napomôžu postupne dotvárať mozaiku regionálnych dejín Slovenska v závere druhej svetovej vojny a na sklonku existencie nedemokratického režimu pôsobiaceho na našom území v rokoch 1938 – 1945.

DOKUMENT Č. 1

Súbor hlásení poverencov Úradu propagandy k 5. januáru 1945

Turč. Sv. Martin:⁴

V oblasti Skabiny, Sklabiny Podzámku, Bystričke a Priekope panuje už normálny život.⁵ Obyvateľstvo za daných okolností si opravuje svoje príbytky, aby boli spôsobilí k obývaniu. V Turči Sv. Martine usiloval som sa vypoziť náladu, vyplývajúcu z prílivu evakuantov z východu.⁶ Je pravda, že niektorí občania s neľúbosťou sa dívajú na túto akciu, pretože táto smeruje sčasti na ich pohodlie, keďže v mnohých prípadoch musia niektoré miestnosti svojich priestrannejších bytov dať k dispozícii evakuantom. Predsa však možno konštatovať, že i táto akcia sa prevádza úspešne.

Ako som už v minulom hlásení spomenul, na okolí Turč. Sv. Martina započaly sa opevňovacie práce, na ktorých sa zúčastňuje obyvateľstvo celého kraja. Tiež Hlinkova mládež⁷ pod vedením svojho okresného vodcu pekne sa zapája. Rozdané letáky dosiahly svoj cieľ. „Obrana vlasti“⁸ je vhodným propagačným detailom v tomto kraji. Mnohí si sťažujú na evakuantov z východu. Veľmi dobre pôsobí na ľudí lojálne chovanie sa nemeckých vojenských úradov, ktoré im vo všetkom vychádzajú v ústrety. Notárske úrady vyvesujú dodaný propagačný materiál.

Zlaté Moravce:

Zaslaný propagačný materiál som rozdelil medzi obvody: Zlaté Moravce, Nová Baňa a Banská Štiavnica. Materiál, ktorý som vzal do Topoľčianok, nemohol som rozdeliť, nakoľko na okolí, v horách, sa ešte ukrývajú partizáni. Tí, na noc prichádzajú do dedín a je obava, že ľudia, ktorí by tento materiál ukrývali, boli by prenasledovaní. Zlaté Moravce navštívil táborník Štefan Macek, ktorý prehovoril k žiakom reálneho

4 Dnes Martin.

5 V oblasti Turca pôsobilo počas Povstania veľmi aktívne partizánske hnutie. V spomínanej Sklabini partizáni v rozmedzí od 26. do 31. augusta 1944 vyvraždili približne 100 osôb nemeckej národnosti. K podobným vojnovým zločinom dochádzalo aj na ďalších miestach. Partizánske represálie v Turci detailnejšie analyzuje štúdia: UHRIN, M.: II. partizánska brigáda M. R. Štefánika a represálie. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945 (Slovenská republika 1939 očami mladých historikov VII.). Bratislava 2008, strana (s.) 305 – 320.

6 V posledných mesiacoch existencie prvej Slovenskej republiky evakuovali na západ krajiny pred postupujúcimi sovietskymi vojskami tisíce osôb. Do týchto oblastí štátu sa mali presunúť i celé úrady a podniky, ohrozené hospodárskou exploataciou. K realizácii evakuácie pozri príslušné hlásenia v zbierke dokumentov: SYRNÝ, M. – UHRIN, M. (zost.): Situačné hlásenia okresných náčelníkov (september 1944 – február 1945). Banská Bystrica 2012.

7 Hlinkova mládež – branná organizácia pôsobiaca v období rokov 1938 – 1945 pre mládež vo veku od 6 do 19 rokov.

8 Obrana vlasti – periodikum vychádzajúce v rokoch 1944 – 1945, ktoré publikovalo krátke výzvy, výstrahy a nabádalo k pokračovaniu boja do „víťazného konca“.

gymnázia. Po jeho prednáške chlapci odchádzali s nadšením. V okolí Novej Bani, kde sa ukrývajú ešte partizáni,⁹ obyvateľstvo žije v neistote a strachu. Bolo by dobré, keby sa v tomto kraji konali prednášky rozhlasovým vozom.

Žilina:

V Tepličke som zistil, že povinní muži do práce nenastupujú.¹⁰ Zostávajú doma a namiesto seba posielajú na okopy svoje deti. Tak napr. pozitívne sa zistilo, že pracujú tam 14-roční chlapci, ktorých výkon nemôže byť zďaleka taký, ako dospelého muža. Odpracované hodiny však samozrejme píšú otcovi. Hlásil som na Oblastné veliteľstvo HM.

Vedúci pracovných jednotiek zaviedli akúsi úkolovú prácu. Vidiac, že výkony sú slabé, povedali robotníkom, že dovoľia im odísť hneď po odpracovaní vymedzenej im úlohy. Tak sa stalo, že práca sa pohla. Sám som počul ako si robotníci pochvaľovali tento spôsob práce. Urobili tak tú istú prácu tento raz o 7 dní neskôršie, ako predtým. Nedajú nič na to, že stratili tak mnoho peňazí, tešili sa len z toho, že odchádzajú domov už na obed a odopoludňajšie hodiny im budú zapísané.

Púchov:

Celková nálada obyvateľstva sa podstatne zmenila. Je to následok rečí evakuantov z východu. Títo vo veľmi čiernych farbách opisujú priebeh evakuovania v neprospech nemeckej brannej moci. Týmto náladou ľudu voči nemeckým vojakom je zaostrená. Samá dolina v okolí Lúk pod Makytou je ešte vždy ohrozovaná od partizánov. Sú to iba zbojnícke oddiely, ktoré okrádajú obyvateľstvo. Pochopiteľne, že nálada ľudu je proti nim, o čom svedčí aj tvorenie nelegálnych domobraneckých oddielov, ktoré majú chrániť ľud pred krádežami.¹¹ V Streženici opevňovacie práce dokončuje veľmi málo robotníkov. O distribúciu propagačného materiálu v okolí Pruského a Nemšovej sa veľmi šikovne stará miestne veliteľstvo HM. Náladu obyvateľstva v tomto kraji je uspokojivá.

Prievidza:

Po navštívení niektorých obcí zistil som, že ľudia i keď ich dediny sú v nebezpečnej blízkosti hôr, stávajú sa už dosť otvorene za slovenskú vec, pretože partizáni sa denne viac premieňajú na bezohľadných zlodejov, ktorí nešetria ani chudobného ani bohatého. V samotnej Prievidzi dosť pesimistickú náladu zapríčinilo maďarské vojsko. Nakoľko mnoho Slovákov vie veľmi dobre maďarsky, ľahko sa rozniesla zvesť, vyšlá z úst maďarských vojakov, že vraj už príde i na Slovákov mobilizácia, ako pracovná, tak i vojenská. Vraj sa to do počuli s armádneho rozkazu, ktorý im prečítali. Maďari ďalej rozširovali, aby sme neverili Nemcom, ich brannej moci, Nemci vraj nestačia ani utekať, tak ich Rusi ženú.

Pred Vianocami ruské lietadlá bombardovali obec Chynorany, pričom zničili niekoľko obytných domov a päť civilných osôb bolo usmrtených.¹² V okolí Bánoviec zdržovala sa niekoľko dní FS trestanecká divízia, ktorá zajala v Inoveckých horách za dva dni asi 2.000 partizánov.¹³ Teraz však keď už odišla na front k južným slovenským hraniciam, dozvedám sa z niekoľkých dedín /Chynorany, Krásna Ves, Ozorovce/, že vojaci tejto armádnej skupiny sa ale kruto zachovali i proti pokojným civilným obyvateľom, len čo sa im títo chvíľu váhali vykonať ich žiadosti. Vrhá to dosť zlé svetlo na Nemcov, hlavne tí menej uvedomelí Slováci dosť škodoradostne vedia zdôrazňovať tieto ich chyby.

9 Išlo o príslušníkov Nitrianskej partizánskej brigády.

10 K pracovnej povinnosti civilného obyvateľstva na opevňovacích prácach pozri: BAKA, I.: Nasadenie civilného obyvateľstva na Slovensku na opevňovacie práce v rokoch 1944 – 1945. In: Vojenská história, ročník (roč.) 11, 2007, číslo (č.) 1, s. 70 – 84.

11 Podobné občianske milície vznikali aj v ďalších obciach severného Slovenska, najmä v oblasti Oravy. Po určitej dobe boli zvyčajne začlenené do štruktúr pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy (POHG). Pozri: HRUBOŇ, A.: Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy na Orave. In: Almanach Slováci v Poľsku XIII. Krakov 2012, s. 159 – 179.

12 Obec Chynorany bola bombardovaná v podvečerných hodinách dňa 22. decembra 1944.

13 V skutočnosti nešlo o „trestaneckú divíziu FS“, ale brigádu SS-Dirlewanger. Takisto uvádzaný počet zatknutých partizánov sa zdá byť značne nadsadený.

Pezinok:

Robotníci pri kopaní zákopov i pri stavbe železničnej trate na úseku Plavecký Svätý Mikuláš – Jablonica sú až na niektorých nespokojencov pokojní a s prácou úsrozumení. Nespokojní sú však vysokoškooláci. Stále nadávajú, že sú prinútení 6 týždňov kopat' a hovoria, že si nezaslúžia takéto jednanie.

Spišská Nová Ves:

Hneď ako som sem prišiel, som zistil, že letáky „Národy Ruska proti boľševizmu“, mali u obyvateľstva dosť veľký úspech. To znamená, že ľudia zaujímajú faktá väčších rozmerov, lebo tie im dodávajú vieru v pád boľševizmu. Odporúčam teda čím viac informovať najmä o Vlasovovom hnutí¹⁴ a potom o všetkom, čo zapríčiňuje nedorozumenia medzi Anglickom a Ruskom, ako napr. otázka Poľska – prípadne / podľa vývoja situácie / otázka Grécka.¹⁵ Odporúčam užívať smelé heslá, ktorým i keď ľud na stopercent neuverí, ale ktoré svojou priebornosťou sa usadia v mysli ľudu a tam ho povzbudia vo viere, vo víťazstvo našich zbraní, alebo aspoň budú vŕtať a otrasú vieru ľudu vo víťazstvo boľševikov. Veľmi veľa našich ľudí veriac nepriateľskej propagande, čaká boľševikov.

Ružomberok:

Ako som mohol zistiť pri rozhovoroch s tunajšími ľuďmi, reč pána ministra Macha v Lipt. Sv. Mikuláši a v Ružomberku veľmi zapôsobila nielen na statočných Slovákov, ale aj na jednotlivcov a radu partizánov. Celkom ináč hovoria dnes i tí, ktorí predtým držali s partizánmi. Urobil som všetko, aby čo najviac ľudí sa dozvedelo o tom, že pán minister prehovorí. V budúcnosti by som prosil pokiaľ možno skôr mi oznámiť príchod rečníkov.

Cez pučistickú nadvládu¹⁶ prileteli aj niektorí dôstojníci letci – americkí Slováci, slúžiaci v americkej armáde nasadenej v Taliansku. Na Slovensko prišli hneď, ako sa dozvedeli /od nepriateľskej propagandy/ že Nemci obsadili Slovensko. Prišli s úmyslom, prísť nám na pomoc. Keď sa však presvedčili, že to bol len klam a na vlastné oči videli skutočný stav vecí, verejne nadávali na Beneša¹⁷, ako na organizátora povstania na Slovensku.¹⁸

Obec Vlkolíne a ulica Biely Potok,¹⁹ ktoré boli poškodené a obyvatelia sa nachádzajú v horách, svalili celú vinu na Nemcov a našich vedúcich činiteľov, preto, lebo Nemcov privolali. Ťažko je presvedčiť týchto ľudí o opaku. Veria, že keď by sa vojenská situácia obrátila, sympatie týchto ľudí by sa priklonili na našu stranu. Obec Gombáš²⁰ partizáni podpálili preto, lebo obyvateľstvo údajne držalo s Nemcami.

Kopanie zákopov prijalo obyvateľstvo Liptova pomerne kľudne a bez reptania. Doteraz nebolo počuť slova odporu a vyzerá to tak, ako keby ľudia pochopili význam tohto nariadenia.

14 Pod vlasovovým hnutím autor hlásenia myslí Ruskú oslobodeneckú armádu pod velením gen. Andreja A. Vlasova, ktorá sa na strane Nemcka zapojila do bojov proti Sovietskemu zväzu.

15 V oboch prípadoch tvorila predmet sporu otázka budúceho charakteru uvedených štátov. Riešenie poľskej otázky priniesla Jaltská konferencia (4. – 11. 2. 1945), ktorá rozhodla, že v obnovenom Poľsku vznikne dočasná demokratická vláda so zastúpením komunistov i nekomunistickej exilovej vlády. Reálne však išlo iba o doplnenie už jestvujúcej, tzv. lublinskej vlády riadenej z Moskvy o predstaviteľov nekomunistického odboja a Poľsko sa už krátko po vojne stalo integrálnou súčasťou východného bloku. Konflikt o podobu povojnového Grécka vyústil až do občianskej vojny (1946 – 1949), v ktorej zvíťazili protikomunistické sily podporované západnými demokratickými mocnosťami.

16 V priebehu Povstania.

17 Edvard Beneš (1884 – 1948), v rokoch 1935 – 1938 a 1945 – 1948 československý prezident. Počas druhej svetovej vojny pôsobil v Londýne, kde sformoval centrum zahraničného odboja za obnovenie republiky v predmníchovskej podobe. Exilovú reprezentáciu, ktorú viedol, postupne uznali všetky mocnosti antinacistickej koalície.

18 Uvedené rozšírené tvrdenie protipovstaleckej propagandy sa nezakladá na pravde. Povstanie na Slovensku síce organizovali a viedli pročeskoslovensky orientovaní dôstojníci, ktorí za svoju nadriadenú autoritu považovali E. Beneša, ten však ozbrojené vystúpenie priamo nepripravoval.

19 Vlkolíne aj Biely Potok sú dnes súčasťou Ružomberka.

20 Dnes Hubová.

Alexander Mach a Otomar Kubala
(Zdroj: AMSNP)

DOKUMENT Č. 2

Nedatované hlásenie poverenca Úradu propagandy o situácii v ružomberskom okrese z prelomu decembra 1944 – januára 1945

Ružomberok:

V niektorých častiach Liptova, najmä v oblasti Nízkych Tatier, boli v minulých dňoch znova shodení jednotliví partizáni. Okolie sa stáva znova nebezpečnejšie, lebo partizáni nemajú zásoby, vychádzajú častejšie do dedín, kde terorom nútia civilné obyvateľstvo, aby im dalo určité potravné články. Teraz cez sviatky sa stal podobný prípad pri Ružomberku, v obci Štiavnička.

Národný výbor z Ružomberka po úteku úradoval v Liptovskej Osade až do konca povstania. Keď sa chýlil koniec pučistom, všetok písomný materiál z časti zničili a z časti ho zakopali pod vedením člena národného výboru Šindelku. Tento zakopaný materiál obsahuje mená osôb z Ružomberka, ktoré putekaly pri príležitosti partizánov, ako aj mená osôb, ktoré boli proti partizánom a iný písomný materiál. Tento materiál chcú pri príchode nepriateľského vojska použiť ako materiál na odsúdenie týchto osôb.

DOKUMENT Č. 3

Súbor hlásení poverencov Úradu propagandy z 18. januára 1945

Spišská N. Ves:

Prvá a najdôležitejšia je otázka „Správnej komisie“²¹ o činnosti ktorej nevie, ako som už hlásil, nik a nič. Nemyslím len pospolitý ľud, ale ani vedúce osobnosti. Tajomník tunajšej HSLS mi povedal, že ani on sám nepozná ešte predsedu Dr. Bučeka; bol vraj raz v Spišskej N. Vsi, tajomník vtedy nebol doma, ale viac sa ani neukázal a nevybavil celkom nič. Ako viem, komisia nemá ani žiadneho stáleho sídla a ani takto roztrúsenie nič nerobí. Takisto sa vyslovil o Dr. Bučekovi okresný predseda Strany, veliteľ HG atď. Pre túto nečinnosť zastavila tunajšia Hlinkova garda Dr. Bučekovi všetky pôžitky; jedná sa vraj už aj o jeho zosadení. Nuž neviem, čo je na tom poslednom pravdy, ale ak niektorý kraj potrebuje ihneď pevnú ruku, ktorá by ho spravovala, je to práve tento.

Otázka Správnej komisie sa musí dať ihneď do poriadku, lebo:

- 1./ Ľudia sú namrzení, že nik sa o nich nestará, ani ich základné potreby a pomerne kritický stav tejto oblasti si vyžaduje práve zvýšenú pozornosť. „Bratislava sa o nás nestará“ je každodenným heslom tunajšej pospolitosti.
- 2./ Evakuácia a povinné odovzdávanie koní, povozov atď. pre vojsko roztrpčujú mysle obyvateľstva. Treba bližšie, i tlačou, objasniť práve tento bod. Zatajovanie nemá žiadneho významu, i tak každý bod len o tom hovorí.
- 3./ Veľmi potrebné je podľa mňa vysporiadať sa s chovaním príslušníkov maďarskej brannej moci, alebo ešte lepšie viac s našimi Maďarónmi, ktorých je tuná, špeciálne v Sp. N. Vsi, veľké množstvo. Len málo ľudí sa tu nájde spoľahlivých.²²

Maďari, len čo prišli do Sp. N. Vsi, zariadili sa tu veľmi pohodlne, len čo je pravda. /Ved' aj mohli: Maďarský domov im stál k dispozícii, zatiaľ, čo Slováci žiadneho domova nemajú!!/. Kde sme to vlastne, pomysli si človek, keď to všetko vidí. Po toľkých Židoch, ako boli tuná, že by nebol ostal dom aj pre Slovákov?²³ To nie je možné! A predsa je to možné!! Hlinkova garda síce žiadala nejaký židovský majetok k dispozícii, ale samozrejme, že ju odbavili s tým slovenským: „Treba vyčkať, to nejde len tak ľahko, o tom sa rozhoduje na vyšších miestach.“ Možno, že sa žiadosť aj dostala na tie vyššie miesta a tam sa jednotlivci o to postarali /ale ináč, ako bolo treba/ alebo tunajší jednotlivci to „hore“ ani nepodali. A všade len tí prekliati jednotlivci, ktorí hoci napr. boli už i ministrom úradne preložený pre neschopnosť, predsa len ostali na svojich miestach /ako je to konkrétne tuná/ a p.

Prečo sa nedá voľnejšia ruka odbočke Strany, aby sa mohla sama zariadiť dľa potreby, alebo nech teda pracuje vládny povereník²⁴, ktorý má veľké možnosti. Ale musí to byť ostrejší chlapík, lebo ináč pôjde všetko dolu vodou.

Maďari napríklad tiež vysielajú miestnym rozhlasom zprávy pre ľud v maďarskej reči /napriek nemeckému zákazu, ako mi to vravel tajomník HSLS/. Keďže nie je tuná maďarská menšina, mali by

- 21 Správna komisia bola súčasťou štátneho aparátu prvej Slovenskej republiky v období medzi potlačením Povstania a jej zánikom. Zodpovedala za riadenie rozličných administratívnych záležitostí na úrovni jednotlivých okresov.
- 22 Spiš patril po rozpade Uhorska v roku 1918 k oblastiam novovzniknutého štátu, kde mali promaďarské myšlienky silné zázemie. Hungarofilsky orientovaní Nemci Československo odmietali akceptovať a v Kežmarku vyhlásili nezávislú Spišskú republiku. Hoci tento bizarný pokus nemal na ohrozenie územnej integrity Československa žiadny vplyv, veľa vypovedá o náladách v regióne, ktoré novému štátu neboli príliš naklonené a pretrvali aj v ďalšom období. K podobnému aktu došlo aj v Košiciach. Tam prešovský župný archivár, novinár a politik Viktor Dvorčák vyhlásil „uhroslovjacku“ Slovenskú ľudovú republiku.
- 23 Podľa posledných hrubých štatistických údajov z februára 1942 sa na území mesta nachádzalo 830 Židov, čo z celkového počtu obyvateľstva 14 667 tvorilo necelých 5,7 %. Dostupné online: <http://www.upn.gov.sk/supis-zidov/zoznam-obci.php?okres=555>.
- 24 Funkcia vládneho poverenca bola po potlačení Povstania najvýznamnejšou politicko-administratívnou pozíciou na úrovni jednotlivých žúp. Úrad vládneho poverenca pre Tatranskú župu, kam spadala Spišská Nová Ves, sídlil v Ružomberku.

práve vysielat' nanajvýš zprávy pre vojsko, ale nie maďarské pochodové pesničky, ktoré sa potom ozývajú v každej ulici. Čo si o tom pomyslí náš človek? Môže počuť denne 300 slovenských pochodov, nepozastaví sa nad tým, ale nech počuje len jeden maďarský, už mu to bije do očí a všelijaké otázky mu vrtajú v hlave.

V tunajšom kostole sa slúžia zvláštne sv. omše pre Maďarov /neviem, či sa to vôbec smie, ale povedzme, že hej/. Istotne sa však nesmie na konci každej takej pobožnosti hrať maďarská štátna hymna. A tu sa to predsa robí!!! Ba isté je toto: na polnočnej omši 25. dec. sa spievala jedna pieseň slovenská /sólo/, niekoľko latinských, nemeckých a od polovice omše samé maďarské /a ľudia spievali ako najatí/ piesne. Tunajšieho učiteľa /gardistu/ Chovanca to našťvalo a keď na konci omše stále hrali len maďarské piesne, vybehol na chór, zastavil organ a sám začal spievať po slovensky.

Ako sám začal, tak i sám skončil. Nik sa k nemu nepripojil!!! Ľudia, ba i tunajší opät „pán veľkomožný“, ako sa sám necháva volať, sa o Chovancovi vyslovil, že bol opitý. A to nie je istotne pravda.

Prosím si ihneď vyrozumienie, ako sa mám v tomto poslednom bode zachovať, čo sa tu proti rozťahovaniu Maďarov a maďarónov dá robiť.

Táto oblasť potrebuje ihneď ostrého vládneho poverenika.

Púchov nad Váhom:²⁵

Navštívil som niektoré dedinky z blízkeho okolia a všade som sa dozvedel toto: Čo v najbližšej dobe bude povolaných desať ročníkov do zbrane. Od dvadsať do šesťdesiat budú zasielaní ako gardisti na front, mladší od 16. r. do 20. r. budú nahradzovať pohotovostné oddiely v mestách.²⁶ Rusi sú už iba niekoľko km, od Nitry a dá sa čakať, že koncom januára okupujú celé Slovensko. Potom vraj bude nasledovať nový puč.²⁷ Ďalej sa hovorí, že do každej obce, aspoň v mojom obvode, bude pridelených niekoľko sto kusov rožného statku a asi 600 kusov koní.

Rozširovateľmi zpráw o bleskovom postupe Rusov sú poväčšine maďarskí vojaci, ktorí sa zdržujú v meste. Poznamenávam iba toľko, že maďarskí vojaci, keď ich už tu trpíme mali by menej piť a viacej držať ústa. Myslím, že do toho, ako sa majú u nás správať majú čo hovoriť aj naše úradné orgány.

Práce na okopoch bez zvláštnych smien dobre pokračujú. Na koniec mám iba toľko, že propagačné plagáty mi v samom Púchove na viacerých miestach postrhovali. Nočná hliadka HG však už dostala príkaz od svojho veliteľa, aby na tieto miesta dávala obzvláštny pozor. Čakám pokyny.

Ružomberok:

Jednoduchí ľudia zásadne nechápu prečo sa Nemecké a Maďarské vojská nachádzajú na našom území a nadávajú, že prišli nám len územie zničiť. Čo ich vraj bolo po partizánoch.

Niektorí sedliacki ľudia sú podľa ich tvrdenia najmä preto protislovenského /ako oni hovoria protipanského/ zmýšľania. Lebo vraj sú všade na úradoch odstrkovaní a neni sú ich sťažnosti vypočuté. Dľa ich údajov sú podceňovaní. Neprajníci ich huckajú a využívajú pre svoj prospech. Zároveň vedia títo ľudia aj konkrétne prípady na spomenuté veci.

Spomenul som už, že partizáni vyhodili uzokolajnú železnicu z Ružomberka do Korytnice²⁸ a neďaleko na Lúžnej²⁹ a Prašivej rozhadzovali nových partizánov. Toto sa však Nemecké vojsko dozvedelo

25 Dnes Púchov.

26 Poverenec Úradu propagandy v hlásení hovorí o plánovanej januárovej mobilizácii do Domobrany, oživej slovenskej armády po udalostiach z augusta 1944. K problematike Domobrany bližšie pozri najnovšie štúdie: UHRIN, M.: K problematike výzbroje Slovenskej armády – Domobrany v rokoch 1944 – 1945. In: KOVÁČOVÁ, V. a kol.: Oslobodenie Slovenska 1944 – 1945. Banská Bystrica 2010, s. 45 – 73; UHRIN, M.: K problematike personálnej a organizačnej výstavby delostrelectva Domobrany. In: SYRNÝ, M. a kol.: Kolaborácia a odboj na Slovensku a v krajinách nemeckej sféry vplyvu v rokoch 1939 – 1945. Banská Bystrica 2009, s. 296 – 312. Správy o masovom nasadení mužov v rámci formácií HG do frontových bojov sa však ukázali byť nepodloženým chýrom.

27 Ani táto špekulácia sa neukázala byť pravdivou.

28 Železničná trať Ružomberok – Korytnica bola postavená v roku 1908. Podľa pôvodných plánov mala prepojiť centrum Dolného Liptova s Banskou Bystricou. Zámer sa však nepodarilo uskutočniť a v súvislosti s rozmachom automobilovej dopravy ju roku 1974 zrušili a rozobrali. Počas Povstania slúžila na prepravu personálu a materiálu pre potreby poľnej vojenskej nemocnice dislokovanej v Korytnici.

29 Dnes Liptovská Lúžna.

a podniklo akciu na banditov pri Prašivej. Keď sa tam objavilo Nemecké vojsko – sa partizáni s niektorými židmi stiahli do obce Lúžna, kde ich Nemecké vojsko zničilo. Pri prestrelke padol aj ruský partizánsky veliteľ – major Makovov – veliaci tu nachádzajúcim sa partizánom. Strielal so stromu automatom, kde sa ho podarilo zneškodniť. Tento major v dobe puču sa nachádzal v Ružomberku, kde súdil obeť odstrelené v tomto kraji.

Prievidza:

Zásielku novín „Obrana vlasti“ č. 1 som obdržal i list. Zákopy sa už kopú i v okolí Prievidze, hoci ľudia sú neni tomu veľmi radi nie preto, že by sa im nechcelo kopat', ale skôr z tej príčiny, že nechcú zo svojho mesta urobiť pevnosť, ktorú preniknutím Rusov až sem, čakalo by zničenie.

Veľký rozruch minulý týždeň spôsobila nepriateľská šepkaná propaganda, ktorá tvrdila, že Rusi preniknúc až k Novej Bani a k Sv. Benadiku stroja sa útočiť smerom na Veľké Pole a Oslany /asi 30 km/,³⁰ čím by Prievidzu odrezali. Na toto som odpovedal tiež šepkanou propagandou, zdôrazňujúc, že nemci chystajú na tomto úseku generálny útok na 15. – 20. januára. Ako konkrétny prípad som udal zpäť dobytie Ostrihomu a vzťahujúci sa tlak Nemcov smerom k Budapešti.

Dost' ťažko mi bolo nájsť účinnú odpoveď na túto veriaciu šepkanú propagandu: Kde je a čo robí tá preslávaná dvadsaťmiliónová armáda generála Vlasova, kedy zasiahne do boja proti červenej armáde. To len nacistická propaganda urobila posledný zúfalý nápoj pre miznúcu vieru vo víťazstvo Nemecka. Či azda tých niekoľko Ukrajincov nasadených proti slovenským partizánom, to že by bola Vlasovova armáda?³¹

Mojim dosiaľ pravdepodobným a účinným argumentom bolo tvrdenie, že hlavná úloha Vlasova spočíva vo vyexpedovaní denne 500 až 1.000 Ukrajincov do Ruska, ktorí tam zakladajú a rozširujú protibolševické hnutie. Takto sa utvorí v Rusku množstvo oslobodzovacích buniek, ktoré sa časom naraz spoja v drtivú protibolševickú zbraň. Zaujímavé na tomto je, že o niekoľko dní sa už počet týchto vlasovových parašutistov zvýšil šepkanou propagandou na 3.000 – 4.000.

Trenčín:

Myslím, dobre by bolo zakročiť proti chovaniu sa maďarského vojaka, ktorý sa hlavne po dedinách opíja a v takomto stave potom rozširuje obyvateľstvo deprimujúce zprávy o sile a pribojnosti ruských zbraní a vojska a o nemožnosti zastavenia rusov. Vraj my sme to už prehrali, teraz príde na Vás³². Myslím, že do tohoto majú čo hovoriť i naše bezpečnostné orgány.

Ružomberok:

Mnohí ľudia, ktorí sa nachádzali prechodne v krajoch, ktoré boli načas obsadené ruským vojskom, hovoria /časť týchto ľudí/ o bratskom a solídnom zaobchádzaní bolševického vojska. Ľudia začínajú veriť týmto tvrdeniam a uvádzajú našu propagandu, len za nemecké tvrdenie, alebo ako hovoria, že naše noviny píšú len to, čo im Nemci pod nátlakom dovoľia napísať. Začína táto propaganda pôsobiť na veľkú časť ľudí, najmä s príchodom evakuantov, ktorí boli nútení svoje domovy opustiť a sú nespokojní so svojim krutým osudom.

Ďalšie tvrdenia uvádzajú, že Nemci ako aj samotní Maďari držiaci s nemcami vešajú veľké množstvo ľudí /Maďarov/ a že tvrdia Nemci potom, ako by týchto ľudí vešali Rusi.

Rozširujú zvesti o ničení slovenských dedín nemeckým vojskom³³ a pozorným odstrelovaním delostrelectva bolševickým vojskom, aby naše dediny a mestá neutrpely materiálne škody na budovách, hoci vraj mnohokrát im to spomaľuje ich postup.

30 Išlo o jednotky 2. ukrajinského frontu, ktoré na Slovensko prenikli v decembri 1944 z Maďarska.

31 Proti povstalcovi a partizánovi bojovali „vlasovovci“, ale príslušníci 14. Waffen-SS-Division „Galizien“, ktorej jadro tvorili etnickí Ukrajinci. O protipovstaleckom a protipartizánskom nasadení divízie pozri: ŠMIGEĽ, M.: 14. divízia SS „Galizien“ na Slovensku (1944 – 1945): bojová protipartizánska činnosť a represálie. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945, s. 212 – 233.

32 Na Slovákov.

33 Spomínané zvesti boli pravdivé. Nemecké jednotky operujúce na Slovensku vypálili počas rokov 1944 – 1945 niekoľko desiatok obcí. Išlo predovšetkým o trestné komandy a špeciálne protipartizánske skupiny, ktoré takýmto spôsobom civilné obyvateľstvo trestali za skutočnú či domnelú spoluprácu s odbojovým hnutím. Konkrétne prípady kronikárskym štýlom zachytáva publikácia HALAJ, D. (zost.): Fašistické represálie na Slovensku. Bratislava 1990.

Mocný muž okupačnej éry: Otomar Kubala (v strede) bol nielen faktickým hlavným veliteľom Hlinkovej gardy, ale aj šéfom bezpečnosti. Poverenci Úradu propagandy adresovali svoje hlásenia práve jemu
(Zdroj: Nový svet)

Slovenský arcibiskup ako aj mnoho kňazov údajne v Nitre odmieta evakuovať³⁴ a chcú počkať príchodu bolševického vojska.

Na východnom Slovensku sú pozatváraní ako tvrdí nepriateľská propaganda všetci vedúci činitelia počnúc od vládneho poverenca lebo odmietli evakuovať.

Tieto tvrdenia nepriateľskej propagandy pôsobia veľmi na ľud a preto sa treba snažiť ich čím skorej vyvrátiť, lebo najmä prostý ľud naletel na tieto tvrdenia.

Martin:

Niektorí nezodpovední ľudia rozšírili ešte nezodpovednejšie zvesti o tom, že na okolí sa organizujú partizánske „jednotky“, ktoré sú určené špeciálne na to, aby rušili opevňovacie práce prestrelkami. Táto zvest' skončila však iba na úrovni dobrého vtipu.

Pretože na opevňovacích prácach pracuje obyvateľstvo z celého martinského okresu, bolo by dobre, keby SŽ³⁵ uvoľnili niekoľko nákladných vozňov /iba z Dolnej Štubne ich chodí do 600/ pre ich prepravu z domova na práce a nazpäť. Prosím o zakročenie, lebo takto nastáva iba možnosť, že veľká väčšina sa ich nedostane na svoje stanovisko a v tom prípade i do svojich domovov. Nie je to výnimka, lebo i v druhých okresoch je tento spôsob.

Prípis – „V2“ som dostal.³⁶ Avízo došlo, balík ešte nie. Hneď po jeho obdržaní ostatné zariadim.

Pri oslobodzovaniach z opevňovacích prác som zistil, že najviac je takých ľudí, ktorí zastávajú aké také lepšie postavenie. Oslobodenia boli väčšinou zrušené, lebo z rozhovorov s prostým ľudom som vycítil, že to robí iba zlú krv, že oni musia pracovať a tí nie.

34 Nitrianskym arcibiskupom bol v tom čase Karol Kmeťko (1875 – 1948).

35 Slovenské železnice.

36 Možno predpokladať, že autor hlásenia píše o prípade týkajúcom sa Hitlerovej „tajnej zbrane“ – balistickej rakete V-2 (Vergeltungswaffe 2), do ktorej sa vkladali veľké nádeje v otázke zvrátenia priebehu vojny.

DOKUMENT Č. 4

Hlásenia poverencov Úradu propagandy z 20. januára 1945

Banská Bystrica:

Horšie je to s vidiekom. Hlavne nedostatočné dopravné podmienky a rušivé akcie partizánskych tlúp hatia v najväčšej miere naše poslanie. Hlavne okresy Hnúšťa, Dobšiná, Modrý Kameň, čiastočne i Lovinobanský okres sú takmer neprístupné. Jediné východisko je spolupráca s HG v Ban. Bystrici, avšak i táto nesiahla až k spomenutým okresom. Východne a juhovýchodne od Brezna nad Hronom nie je viac ani HG ani HM organizovaná.³⁷ Zostáva len Wehrmacht, avšak tento je t. č. viazaný väčšími presunmi a týmto spojeným zaťažením, takže o pravidelnej spolupráci a tým o pravidelnej distribúcii materiálu nemôže byť ani reči. Trpí tým hlavne distribúcia plakátového materiálu, preto väčšinu z toho rozdeľujeme hlavne, okr. Ban. Bystrice, do okresov Brezno, Kremnica, Krupina a Nová Baňa.

S letákmi sme na tom lepšie. Z týchto určitú časť zveríme na miestnu HG a nemeckú propagačnú jednotku, ktoré ich príležitostne roznášajú i po tých najodľahlejších dedinách.

Obyvateľstvo. Nálada a cítenie obyvateľstva v Ban. Bystrici nie je práve, ako sa dalo i očakávať, nám naklonené. Obyvateľstvo /väčšina/ sa chová pasívne. Hlavne na dedinách, kde je ešte stále ohrožované partizánmi, sa chová opatrne. „Ani sem ani tam.“ I v Ban. Bystrici sa málo-ko opováži z tamojších hovoriť otvorene proti partizánom, nakoľko i teraz sa tam pohybuje primnoho nezodpovedných živlov, hlavne ľudí, ktorí sa za puču exponovali niekde mimo Bystrice, ba boli i v okresných nár. výboroch a teraz sa skrývajú v meste. Nakoľko sú väčšine obyvateľstva neznámi, pohybujú sa i na verejnosti. Povráva sa i /opakujem: povráva/, že do mesta dochádzajú i ruskí parašutisti. Úprimne povedané, ja tomu neverím, jednak som totiž – ešte ani jedného nevidel, resp. ani jedného mi nikto neukázal, jednak sa mi to zdá trochu fantastické: 15.000 nemeckých vojakov v meste a ruskí parašutisti terorizujú obyvateľstvo. Keď som niekoho, kto to tvrdil požiadal, aby mi aspoň jedného ukázal, vraj nemôže, do rána by ho vraj iste odstrelili. Dľa mojej mienky, takéto chýry, rozširujú hlavne tí, u ktorých partizánstvo nachádza sympátiie. Nech je to však akokoľvek, rozhodne by bolo žiadúce, aby tu zakročilo ÚŠB³⁸.

Niekoľko rázií by rozhodne učinilo tomuto prietrz, nehľadiac na to, že zaiste i niekoľko židov i pučistov by takto došlo pred spravodlivosť.

Púchov nad Váhom:

Vyhľadky o nástupe vzbudili zmiešané pocity. „Budeme kopat' zákopy“ hovoria jedni. Ale kde potrebujú nás ako Volksturm³⁹ do Polska, tam front veľmi špatne stojí: rozmýšľajú iní.

No a tí, ktorí pri poháriku prišli do nálady majú iba jedinú túžbu narukovať k lesnej správe /k partizánom/. Keby vraj len zima nebola. Nájde sa aj skupina chytrých hláv, ktorí hľadajú záchranu u HG.⁴⁰ Prirodzene, že nepochodia. Nevie, ako to pôjde ďalej, ale doposiaľ iba mizivé percento nastupuje. Každý čaká až prídu pre neho žandári.

Najnovšie rozširujú sa zprávy o gigantických úspechoch Rusov v Polsku a o páde Zvolena.

37 Snahy o vytvorenie POHG v Brezne nad Hronom síce na prelome rokov 1944/1945 existovali, napokon však stroskotali. Mesto už 31. januára 1945 padlo do rúk rumunských a sovietskych vojsk. HRUBOŇ, A.: Hlinkova garda na území Pohronskej župy (Organizácia a aktivity 1938 – 1945). Ružomberok 2012, s. 121.

38 Ústredňa štátnej bezpečnosti – tajná polícia pôsobiaca v období prvej Slovenskej republiky.

39 Volksturm – nemecká ľudová domobrana, vytvorená v apríli 1944 na základe rozkazu Adolfa Hitlera. Príslušníci týchto formácií, vyzbrojení ľahkými zbraňami, operovali od začiatku roka 1945 aj priamo v prvej línii na fronte, či pri obrane miest.

40 Dobrovoľný vstup do POHG bol v rokoch 1944 – 1945 veľmi frekventovane využívanou alternatívou, ako sa vyhnúť narukovaniu do Domobrany či na zákopové práce. Príslušníci POHG navyše v porovnaní s bežnými vojakmi požívali viaceré materiálne a sociálne výhody, pričom súčasne dostávali žold i plat od svojho civilného zamestnávateľa. Viac k motivácii a výhodám vstupu do POHG v štúdii: SOKOLOVIČ, P.: Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy. In: Pamäť národa, roč. 3, 2007, č. 4, s. 8 – 11. Pretože sa však narukovanie do POHG na báze

DOKUMENT Č. 5

Hlásenie poverenca Úradu propagandy o situácii v Žiline z 22. januára 1945

Žilina:

Ako som sa presvedčil notárske úrady riadne expedujú propagačný materiál na jednotlivé dediny. Ďalšie rozdelovanie majú na starosti richtári – starostovia. Toto rozdelovanie však už dobre nefunguje. Stávajú sa prípady, že hostinský alebo obec. sluha ich vôbec nevyvesí. Tak to bolo napr. vo Višňovom, Divinke...

Dôvod toho je ten, že v okolí je ešte hodne partizánov. Hostinskí majú strach pred prípadnými nečakanými návštevami. Nič dobrého by ich nečakalo, keby napr. vyvesili „Domobranca“⁴¹ ako mi to povedali.

Neporiadok v tomto je i po železničných staniach. Všade sa o tom hodne hovorí a vysvetľujú si to všelijako. Najviac tak, že 10 ročníkov rukuje preto, aby ich mohli Nemci poodvážať hromadne do Nemecka na práce.

Služobné cesty podnikám peši, nechávajú si na obec. úradoch potvrdiť príslušné tlačivá o vykonanej ceste, ktoré Vám predložím k mesačnému denníku.

DOKUMENT Č. 6

Hlásenie poverenca Úradu propagandy o situácii v Ružomberku z 24. januára 1945

Ružomberok:

Navštívil som v poslednej dobe niektoré továrne a zistil som u ľudí cítiacich slovensky, že ochabujú vo svojom presvedčení, čoho je príčina nerázne chovanie našich vedúcich činiteľov, ohľadom ľudí zúčastnených na puči. Týmto ľudom sa doposiaľ nič nestalo, rebelujú a burcujú ďalej, ba dovoľia sa vyhrážať pri obrátení sa politiky. Ľud ten čaká nápravu, ktorá má prísť z vyšších miest a keď neprichádza, hľadí len lahostajne a smutne na príchod nastávajúcích okolností. Bývalí partizáni pohybujú sa voľne, ako by sa nič nestalo po mestách a dedinách a čakajú na príhodnú chvíľu, kedy budú môcť prevádzať ďalšiu skazu a vraždenie.

Teraz vzniká tuná časté vyhadzovanie tratí, pred vojenskými transportami. Mnoho ľudí najmä z niektorých dedín na nariadenú mobilizáciu uteká do hôr, alebo sa chystá, že utečie, ak ho budú nútiť rukovať, lebo sa bojí, že ich odvezú do Nemecka.

Ľud následkom toho, že denne prichádza množstvo transportov nemeckého vojska z východu na západ, verí, že Nemci prevádzajú vyprázdnenie Slovenska.

Treba v prvom rade teraz hodne písať o bratí, v príchode bolševikov, do Ruskej armády a hnaní týchto ľudí do najprednejších línií, lebo ľud verí, že príchodom bolševikov bude tuná znova pokoj a poriadok.

Ďalej treba písať o rekvirovaní šatstva, bielizne a potravín atď.

dobrovoľnosti nestretlo s očakávanou odozvou, už v prvých týždňoch po vypuknutí Povstania bolo zavedené povolávanie mužov na základe povolávacích rozkazov ministerstva národnej obrany. V praxi to znamenalo, že ak dotyčná osoba odmietla nastúpiť do činnnej služby, hrozilo jej disciplinárne konanie podľa vojenských predpisov – teda v krajnom prípade i trest smrti.

41 Pravdepodobne periodikum Domobranca, ktoré v rokoch 1944 – 1945 vydával Úrad propagandy.

DOKUMENT Č. 7

Nedatované hlásenie poverenca Úradu propagandy o situácii v Ružomberku z konca januára 1945

Ružomberok:

Nepriateľská propaganda rozšírila zvesť, že nemecká armáda ustupuje zo Slovenska, čo vyvolalo u priateľov Slovenského štátu sklesnutie nálady a najviac pôsobí to na rukujúcich vojakov, ktorí utekajú do hôr, aby neboli odvezení do Nemecka, ako tvrdí nepriateľská propaganda. Ľudia bolševicky smýšľajúci zas preberajú iniciatívu do rúk a vyhrážajú sa všetkým statočne smýšľajúcim Slovákom.

Rozširujú zvesti o rabovkách nemeckých vojakov na našom východe.

Ruská ofenzíva na severnom úseku frontu vyvolala úplné zdesenie a najmä tá okolnosť, že Nemci sa chcú stiahnuť až na svoje hranice.⁴²

Treba pre ľudí priniesť trocha objasnenia situácie, čo sa vlastne podnikne, až sa bolševické vojská dostanú aj do krajov, kde je teraz nariadená evakuácia.

Anton Hruboň • Situation in Selected Slovak Districts at the End of 1944 and Beginning of 1945 as Described in Reports of the Office for Propaganda

The Slovak National Uprising had such an impact on the regime led by the Hlinka Slovak People's Party that it did not ever fully recover. Therefore the period from November 1944 till April 1945 can be without any doubts considered to be the time of its gradual decline. But some functionaries were still enthusiastic and they fully met all the tasks also in the time of total agony of the regime, not showing any signs of an alibistic approach. Such statement would be true also about the people who wrote published reports, working with the Office for Propaganda, people who observed the situation in the given period in respective Slovak districts and submitted their findings to their superiors. These reports were delivered, probably in irregular periodicity, to Otomar Kubala, Hlinka Guard's Commander, who also led the security sector after October 1944, and herewith he was responsible also for the subordinated Office of Propaganda. Reports in the given files have been preserved only partially, but it is expected that the research in the archives of the Ministry of Interior will reveal much more documents of that kind in the future, possibly also from the whole final phase of the existence of the first Slovak Republic.

Mgr. Anton Hruboň (1989)

Absolvent histórie na Fakulte humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Zaoberá sa najmä dejinami prvej Slovenskej republiky s užším zameraním na Hlinkovu gardu a politické elity HSĽS. Výskumne sa venuje tiež regionálnym dejinám stredného Slovenska v 20. storočí. Je autorom monografických prác *5. poľná rota Hlinkovej gardy* (2010), *Hlinkova garda na území Pohronskej župy. Organizácia a aktivity 1938 – 1945* (2012), zostavovateľom niekoľkých zborníkov a kolektívnych monografií a autorom viacerých štúdií a odborných článkov. Od roku 2009 pôsobí ako šéfredaktor odborného internetového časopisu *druhasvetova.sk*.

42 Poverenec Úradu propagandy má na mysli zrejme pôvodné hranice nemeckého štátu. Bezprostredným rozhodujúcim prelomom pri dobýjaní Nemecka sa ukázala byť visliansko-oderská operácia (12. 1. – 3. 2. 1945), po ktorej sa sovietske vojská 1. ukrajinského a 1. bieloruského frontu dostali do vzdialenosti 70 km od Berlína. Práve o tejto ofenzíve je reč v hlásení.